

שמי הוא אדום

חנאן אבו-חוסיין, שגיא אזולאי, מידד אליהו, שחר יהלום

כרם נאטור ומריה סאלח מחאמיד

אוצרת: אירנה גורדון

זהו פרויקט מרכזי וייחודי של סדנת ההדפס, במסגרתו הזמינה הסדנה שישה אמנים ואמניות ליצור גוף עבודות חדש בהדפס המתייחס להיסטוריה של אמנות הציור ואמנות איור הספר הפרסיות-אסלאמיות, שעקבותיהן מעצבות את התרבות והאסתטיקה המקומית זה מאות בשנים. שם הפרויקט לקוח מספרו של הסופר הטורקי זוכה פרס הנובל לספרות אורהאן פאמוק, **שמי הוא אדום**, העוסק במפגש בין המזרח למערב, בין מסורות הציור האסלאמיות באזור המזרח התיכון לאמנות המזרח הרחוק והאמנות הנוצרית המערבית, בעיקר זו הרנסנסית. הספר מגולל סיפור רצח ואהבה שמתרחש באיסטנבול של המאה ה-16 סביב הזמנתו של הסולטאן ספר מאויר שיפאר ויהדר את ממלכתו ועל רקע מאבק המוסלמים השמרנים כנגד השפעת המערב.

הציור בעולם האסלאם התפתח בעיקר כאמצעי לאיור כתבי-יד, מדיום שפרח בסביבות המאה ה-13, בעת שלטון העבאסים באמפריה הערבית-מוסלמית. הציורים הופיעו בתחילה בתוך מסגרת קטנה לצד הטקסט, ועם השנים הם גדלו, פרצו את המסגרת, וקיבלו משמעות משל עצמם. תחת שלטון האלח'אנים במאה ה-14 התפתח תחום הציור אף יותר, בעיקר בספרי קומבינציות אמנותיות, שנעשה בהן שימוש נרחב בכתבי-יד. בתקופת השושלת הגילאירית, שישבה בעיקר בעיראק וראתה עצמה כממשיכתו של ג'ינגס חאן, הושפע הציור מהאסכולה של בגדאד ומאמנים שהגיעו מטבריא ושיראז. פריחה תרבותית הגיעה בתקופת האמפריה שהקים הכובש המונגולי-טורקי תימור לנג, ועימה התפתחה אסכולת הציור של הראת, אחת משתי הבירות המרכזיות, שאליה הגיעו אמנים מכל רחבי האמפריה. אסכולה זו הגיעה לשיאה במאה ה-15 והתאפיינה בפרשנות סופית ורוחנית. האמנים, שלמעשה יצרו קאנון, עבדו בשיתוף פעולה ובהקפדה רבה על אחידות סגנונית תוך סירוב והתכחשות לזיהוי כתב-ידו של אמן ספציפי ביצירה – עמדה מנוגדת להתרחשות באירופה באותה התקופה, שבה הלך והתעצם מעמד האמן המזוהה בעל הסגנון הייחודי.

פאמוק מעניק קול למעשה האמנות, לדימויו, לצבעיו וליחס בינו לבין העולם – תודעה המבדילה בין היות ללא-היות. הצבע האדום אומר: "בשל כך כשאני צובע את מה שאני צובע, אני כאילו בורא את העולם. היקום כולו נצבע בצבעי, צבע הדם" (זמורה ביתן-דבר, 2009, עמ' 227). ששת האמנים שהוזמנו לפרויקט בוחנים בהשראת הספר ובאמצעות טכניקות ההדפס השונות את ההבניה החברתית-פוליטית של הייצוג ואת שכפולה ושיבושה; את מקומן של מסורות תרבותיות; את הכתב והשפה כמערך של סימנים וייצוגי משמעות; ואת מרחבי הצבע והתוויית הצורה כנוכחויות פיזיות ונפשיות.

האמנים עבדו בדיאלוג צמוד עם דפסי הסדנה – רן סגל, יואב רבן ואיתן הורביץ.

חנאן אבו-חוסיין

הטקסט של אורהאן פאמוק בספרו 'שמי הוא אדום' אמנם מתרחש במאה ה-16, אך הוא אקטואלי לימינו אלה באופן שבו הוא עוסק באמנות כמרחב של גילוי וחשיפה. בסיפורו של פאמוק האמנות מהווה מפתח לקשר שבין פענוח רצח של צייר ובין האהבה: המאירים מוזמנים לאייר בסתר ספר לחילפה, שאחת ממטרותיו היא להתהדר בתגובת נגד למערב. הרצח מתרחש על רקע המתח בין מסורת לקדמה, בין האסלאם לנצרות, בין העולם הפטריאכלי למטריאכלי. השאלה מי אחראי לרצח נפרטת לשאלות גם על האמנות ומקומה בעולם. בד בבד נפרסים יחסי הכוח והאלימות בחברה, בין השאר בין גברים לנשים.

ביצירתי האמנותית בכלל ובסדרת התחריטים שיצרתי בסדנה אני מנסה לעורר דיון על הנשים שנרצחו בשם כבוד המשפחה ועל האחריות החברתית-תרבותית לרציחתן. הסדרה מדמה אריחים מקומיים ועליהם מוטיבים מתוך הרומן של פאמוק: אריה שאוכל חזיר ובכך מסמן את המתקפה על האסלאם; העיניים והגבות של אסתר היהודייה המציצות מבעד לרעלה ומגלמות את הדיון ביצירת דיוקן ציורי, בעיקר דיוקן נשי – שאיפה המלווה את גיבורת הרומן, שאקורה; מחט המסמנת את הקראפט ואת העבודות הנשיות והגבריות, את מלאכת האיור והציור, כמו גם את מושגי הראייה והעיוורון. על הבלטות מופיעים שמות הגנאי המופנים כלפי נשים כפי שהם כתובים בספר, המביא לביטוי את האיום התמידי על האישה ועל מקומה בעולם. יתרה מכך, במובן הזה הספר משקף גם את מעמדו השברירי של האמן בכלל, שכן פאמוק עצמו כסופר מותקף כל הזמן בעולם המוסלמי על שום הביקורת שהוא מותח על הסביבה והתרבות שמתוכה צמח ועליה הוא כותב.

שגיא אזולאי

הרומן 'שמי הוא אדום' נפתח בקול נשמתו של המאייר המלכותי שיצאה מגופו לאחר הירצחו ותנועתה בין החיים למוות, המסמנת את היחסים בין הגוף לנשמה, בין ה"כלי" לאנימה. אני מבקש להתייחס לממד האנימיסטי החבוי בחפצים, בצמחים, במבנים ארכיטקטוניים. אני מחפש אחר רוח החיים הקיימת בדומם, עדה לתנועות שבסביבה, קולטת ומטמיעה אותן. ההדפסים שיצרתי בסדנה מבוססים חלקם על דימויים שיצרתי בשלוש השנים האחרונות וחלקם על דימויים חדשים: קקטוסים מעשנים, עמודים מרחפים, כדים מחייכים וסבך עלים שאולי עברה בו תולעת בהיחבא. הדימויים נושאים תכונות אנושיות, אלו אובייקטים שיש בהם רוח, מבנים כבדים ההופכים לקלים, דימויים המבקשים לצאת מהחזותי, מהשטוח, ולהפוך לתלת ממדיים. העבודות שלי נבנות מתוך עולמות ארכיטקטוניים ועכשוויים, ים תיכוניים ואוטוביוגרפיים. ובתוך כל אלו משתלב הומור עצמי ארס פואטי של יצירת אמנות המתבוננת בעצמה.

מנקודת מוצא זו העבודה בסדנת ההדפס הייתה מאתגרת ומרגשת. מדיום הדפס הרשת חייב אותי לחשוב מחדש על הדימוי והקומפוזיציה. הוא אפשר לי להיכנס לכל שכבה של הציור: למקומות הדקים ביותר של אור וצל, לאופני יצירתו של הדימוי וליחסים בינו ובין הרקע. בעת העבודה חשתי כמבצע מעין הילוך לאחור בתוך תת ההכרה של הפעולה החזותית הדו-ממדית, כמו בפעולת הציור שלי – אני עובד בשכבות, וכשאני מסתכל על ההדפס הסופי אני רואה בו בזמן אותו ואת הפירוק שלו. העבודה בטכניקת ההדפס מחדדת את היצירה

החזותית כחושפת ומסתירה את מקורותיה בעת ובעונה אחת – מצביעה עליהם ומטשטשת את עקבותיהם בתוך שפת האמן, המתמזגת עם המדיום.

מידד אליהו

ביצירתי אני בוחן מאז ומתמיד זיקות בין מזרח ומערב ובין העתיק לעכשווי. בשנים האחרונות אני חוקר את הצבע האדום ביחס לדימויים תרבותיים, קולקטיביים ואישיים. סדרת ההדפסים שיצרתי בסדנה במסגרת הפרויקט **שמי הוא אדום** ממשיכה את העיסוק שלי בזיכרון, זהות ותרבות מודחקים תוך שימוש בצבע אדום. בעבודות ההדפס החדשות אני מעבד דימויים מסורתיים על ידי שיבוש, מחיקה ויצירה מחדש בתהליך השכבתי של הדפס הרשת.

לפני כחמש שנים התחלתי לחקור בעקביות את הביטויים האמנותיים של קהילת יהודי קוצ'ין, מלאבר שבהודו, ממנה מגיע אבא שלי. יצרתי אינדקס של חפצים ותשמישים שבכולם הוצפן סוד, סמלים וסימנים שלא ידעתי איך לקרוא אותם וכבר נראה שאיש לא יוכל לעשות זאת – כתרים, טווסים ותוכים, חדי קרן, לוטוסים ויסמינים – כל אלה ועוד היו כמו קריאה לעושר שנבלם באחת. בשכבות ההדפס **יציר כלאיים** קרעתי והדבקתי את החומרים מחדש, המסתי וריתכתי אותם כך שיהפכו להיברדיים, פיזיים ובשרניים, שינועו בתוך מרחב מרוקן, נתמכים כדי שיוכלו לחיות מחדש, להתקיים שוב כיצירי תרבות נושמים. ואף על פי כן הם נעים באי נוחות במרחב המקומי בו הם מסומנים מיד כזרים.

המטוטלת מייצגת תנועה בין מוטיבים, תנועת החלקים הלא שלמים, המניעה את הדברים. תנועתה המתמדת, שיש בה מן האי יציבות, מן הערעור, היא עבורי קרקע אמינה, תשתית של אמת. הזהב מופיע כאזכור לשימוש בעלי הזהב במיניאטורות האסלאמיות, ובמקביל יוצר בפריכותו תחושה של ריחוף, שבריריות וחוסר שלמות.

שחר יהלום

במסגרת הפרויקט **שמי הוא אדום** יצרתי בסדנה את סדרת התצריבים **כבדים כהים**, הכוללת 16 עבודות. הסדרה מבוססת על שני לוחות תחריט בגודל גיליון שהודפסו זה על זה. בכל הדפסה הוזן אזור אחר של התחריט בצבע, וכך חושף כל הדפס אזור אחר בלוח המודפס. כל אזור שהוזן בעבר בצבע ממשיך להטביע את עצמו כרוח רפאים בהדפסות הבאות, כך שבכל הדפסה נשאר זיכרון דהוי של כל ההדפסות שקדמו לה. מכלול ההצטברויות יוצר ערבסקה עדינה של דימויי פנים, איברים, צורות וחללים המתמזגים זה בזה בתנועה בועתית ובשקיפות אדמדמה. ההיסטוריה של הדימוי, הזיכרון שלו, נוכח ונעלם בו בזמן.

הדימוי המרכזי שהוביל אותי הוא דימוי של קבוצת אנשים נושמים-מעשנים המעורבבים זה בזה, נושמים זה על זה. ביקשתי ליצור רישום שהאיברים שלו מעורבבים. ההדפסים לוכדים את הרגע שבו הצורה נשברת אך עדיין לא קיבלה צורה חדשה. חיפשתי תחושה של התמוססות באמצעות צריבות עדינות מאוד, ואלו יצרו בליל של כתמים. בתהליך ההדפסה ניסיתי לחלץ כל פעם דימוי אחר מתוך האיברים המגובבים על ידי סימון אזור מסוים בגרפיט והזנתו בצבע. הדיוקן הראשוני של האנשים הפך לנוף של סיגריות ועיניים: גוף אחד המורכב מגופים רבים המחפשים הגדרה עצמית, מתקדמים ונסוגים; פעולה אלימה ומחבקת השרויה בין היטמעות להיפרדות.

כרם נאטור

הסדרה מייצרת ריקוד חזותי של צורות גיאומטריות עם שפה וכתב, ומייחסת למילה הכתובה תכונות כשל קוד אלכימי. ברוב עבודותי הקודמות הופיע גופי שלי, אך כאן בפעם הראשונה הוא איננו. במקומו ישנן מערכות של שפה ומיסטיקה שמקורן בגוף. מערכת היחסים של המילה והצורה עם הגוף משתנה מעבודה לעבודה, אך היא תמיד מייצרת סיסטמה ויזואלית שמרחיבה את הגבולות הן של השפה והן של הצורה. אני מחבר בין העברית (שפת אמי) והאנגלית, שהיא לכאורה שפה אוניברסלית, ובכך מנסה לגשר בין האישי לעולמי, בין הפנימי לחיצוני, כאשר הצבע השחור הוא בסיס הרישום והכתיבה, והצבע אדום הוא עבורי היצר האנושי הראשוני.

בהדפס **Pain** אני מייצר מעין לוח שנה פיקטיבי המאזכר עולמות של אסטרולוגיה, אלכימיה, וכישוף. בטקסט המופיע בחלק העליון של ההדפס כתוב בעברית "זוהי מערכת חדשה", ולאחר מכן "זה הוא הרנסנס החדש", ובכך אני מכריז על ההדפס כעל נבואה לתקופה חדשה של התחשבות תרבותית. בהדפס **Hymn** אני מתייחס לאל היווני דיוניסוס, אל היין ופולחן. הקומפוזיציה היא מעין מנגינה ויזואלית המוקדשת לו, כאשר משפטים או מילים כמו "welcome come in", "Mr. Wilderness" ו"דיוניסוס" מרחפים כחלק ממערך הדימויים. ב-**Love** אני מפרק את המילה "אהבה" בעברית לאותיות, ומפזר אותן יחד עם מבנה גיאומטרי המזכיר אולי צורת לב או את החרבתו. ההדפס **Fingers** מתפקד כמעין כישוף: בראשו נכתב בערבית המשפט "בואו נזוז יחד כמו מים, בואו נזוז יחד כמו רוח", ומתחתיו מופיע מערך מסתורי שמטרתו לעזור לצופה להשתחרר ולאפשר לעצמו זרימה עמוקה. **Witch** הוא מעין פורטרט עצמי, שבו אני מופיע כמכשפה שהיא לא גבר ולא אישה. ב-**Dick** המפתח הוא אובייקט פאלי שעל פתחו כתוב באנגלית "in&out". בהדפס **22** מופיע עץ החיים הפרטי שאני מייצר, ו-**LiveLong**, ההדפס האחרון בסדרה, מסמן חגיגה אופורית של החיים.

מריה סאלח מחאמיד

כבת לאם אוקראינית ולאב פלסטיני ישראלי, המתגוררת בכפר עין מאהל, אני מפגישה בתחריטים שלי מסורות מזרחיות ומערביות. המציאות פוגשת את האירועים האוטוביוגרפיים שלי ביצירתי ברישום ובהדפס בנקודה מיתית, אודיסאית, מעבר לכאן ולעכשיו. גוף העבודות הנוכחי בתחריט עוסק במוטיבים עיטוריים השאובים מן הנוף והמסורות המקומיים לצד דימויים של חיות כמטפורה למאבק האנושי, שאף היא נטועה עמוק באיקונוגרפיה המסורתית המקומית.

במובנים רבים נקודת המוצא שלי לפרויקט היא דימוי העץ ברומן. פאמוק מעניק קול לעץ המצויר: "אם מספרים שצוירתי בחיפזון, שצוירתי בחיפזון על נייר גס לא מצופה כדי שתהיה תמונה של עץ ברקע, מאחורי מספר הסיפורים, הרי זה נכון. אין לידי עצים דקים או עשבי בר בעלי שבעה עלים או סלעים אפלים שלפעמים דומים לשטן ולפעמים לבן אדם, ואף לא עננים סינניים מסולסלים במרומים. יש רק אדמה, שמים, אני וקו האופק. אבל הסיפור מסובך הרבה יותר" (עמ' 68). העץ הוא מושג. הוא נושא סיפורים רבים, מבטא חיים שלמים. מתוך עץ החיים הזה, המסתיר אסונות וטרגדיות, עולות הקומפוזיציות ונוצרים הדימויים בתחריטים: אישה בהיריון, אקדח ויונה, אקדח וטבע דומם על שולחן, סוס גווע, מסוק, רובה, גדר הפרדה.